

**INGLIZ VA O'ZBEK TILIDAGI NASRDA IJTIMOIIY
E'TIBORSIZLIK IFODASINING O'XSHASH VA FARQLI
JIHATLARI**

Tolibova Nodira Nosirovna

Buxoro Davlat Universiteti

Fakultetlararo chet tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada ingliz tilida ijod qilgan amerikalik yozuvchi Stiven Kingning *Carrie* ("Kerri", 1974) va *It* ("U", 1986) romanlari hamda o'zbek yozuvchisi Nazar Eshonqulning "Maymun yetaklagan odam" hikoyasi va "Qo'l" qissasida ijtimoiy e'tiborsizlik ifodasining o'xshash va farqli jihatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Ijtimoiy e'tiborsizlik jamoaning o'zi ko'rib turgan a'zosining iztirobini tan olmasligi va unga javob bermasligi sifatida ta'riflanadi. Tadqiqotda V.M. Jirmunskiy asoslagan qiyosiy-tipologik metoddan foydalanilgan. Tahlil natijasida besh o'xshash jihat aniqlangan: qurbonning ko'zga tashlanib turib tan olinmasligi, institutsional e'tiborning g'amxo'rlik emas, tekshiruv va muhokama shaklida kechikib kelishi, fantastik unurning ochib beruvchi vazifasi, qarshi arxivni chetdagi shaxs yuritishi va e'tiborsiz qolgan zararining yakka holatdan kengroq ko'lamda qaytishi. Shuningdek, besh farqli jihat ham ko'rsatilgan: e'tiborsizlik shakli, qurbon obrazi, muassasalarning faolligi, fantastik unurning qaytish tarzi va yechim shakli. Muallif bu farqlar G'arb individualizmi va Sharq jamoaviyligi o'rtasidagi an'anaviy qarama-qarshilikni murakkablashtirishini asoslaydi.

Kalit so'zlar: qiyosiy adabiyotshunoslik, tipologik qiyos, ijtimoiy e'tiborsizlik, Stiven King, Nazar Eshonqul, Amerika adabiyoti, o'zbek adabiyoti, tan olish, jamoa

Kirish

Qiyosiy adabiyotshunoslik uzoq vaqt davomida asosan G'arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika adabiyotlariga e'tibor qaratgani, boshqa adabiyotlarni esa chekka hodisa sifatida ko'rgani uchun tanqid qilinib kelinadi (Damrosch, 2003). Markaziy Osiyo adabiyotlari bu sohada ayniqsa kam o'rganilgan. O'zbek nasri ingliz tilidagi nasr bilan kamdan-kam qiyoslanadi. Bunday qiyoslar amalga oshirilganda ham, odatda, g'arblik mumtoz muallifning O'zbekistonda qabul qilinishi o'rganiladi, teng huquqli ikki adabiyotni qiyoslash esa kam uchraydi.

Mazkur maqolada bir qarashda umumiyligi kam bo'lgan ikki yozuvchi qiyoslanadi. Stiven King so'nggi ellik yilda eng ko'p o'qilgan amerikalik yozuvchilardan biri bo'lib, adabiyotshunoslar uning ijodidagi ijtimoiy jiddiylikni tan olgani sari ilmiy obro'si ham oshib bormoqda (Magistrale, 2010; Strengell, 2005). Nazar Eshonqul esa ramziy zich hikoya va qissalari bilan tanilgan, sotsialistik realizm qoliplaridan uzoqlashib, yolg'iz qahramonlarning ichki olamini tadqiq etgan zamonaviy o'zbek modernistidir (Ochilov, 2026b). Ikki yozuvchining bir-birining ijodidan xabardor bo'lganiga oid dalil yo'q. Shu sababli bu yerda ta'sir masalasi ko'rib chiqilmaydi.

Ikki yozuvchini qiyoslagan yagona oldingi tadqiqot U. Ochilovga tegishli. U Kingning *It*, *The Shining* va *Doctor Sleep* romanlarini Eshonqulning bir qator hikoyalari bilan sehrli realizm nuqtayi nazaridan qiyoslagan (Ochilov, 2026a). Ochilov Kingda g'ayritabiiy hodisa Amerika shahar chekkasi voqeligida odatiy holga aylanib, institutsional hokimiyat va shaxs erkinligi muammolarini ko'tarishga xizmat qilishini, Eshonqulda esa so'fiylik tasavvufi modernistik usullar bilan uyg'unlashib, postsovet o'zligini qayta tiklashni tadqiq etishini ta'kidlaydi. U ikki yozuvchini individualistik va jamoaviy jamiyatlar o'rtasidagi farqning namunasi deb biladi. Uning xulosasiga ko'ra, Kingda yakka shaxs orqali yechim, Eshonqulda esa jamoaviy shifo ustunlik qiladi. Bu tadqiqot ikki yozuvchini birga o'qish mumkinligini isbotlagan. Biroq

unda qiyos janrga asoslangan va xulosa individualizm bilan jamoaviylik o'rtasidagi keng qarama-qarshilikka tayangan.

Ushbu maqolada boshqa qiyos asosi taklif etiladi. Ikkala yozuvchi ham azob chekayotgan a'zosini ko'rib turgan, lekin unga javob bermayotgan jamoani qayta-qayta tasvirlaydi. Har ikki holatda ham asardagi chuqurroq bezovtalik manbai fantastik voqea emas, balki aynan shu muvaffaqiyatsizlikdir. Maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek tilidagi nasrda ijtimoiy e'tiborsizlik ifodasining o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash hamda farqlarning madaniy-tarixiy sabablarini ko'rsatishdir.

O'xshash jihatlar

Birinchi o'xshashlik. Qurbon ko'zga tashlanadi, lekin tan olinmaydi. Ikkala yozuvchida ham qurbon jamoa ko'zidan yashirin emas. Kerri Uayt har kuni sinfdoshlari tomonidan masxara qilinadi, maktab ma'muriyati uning ishini ko'rib chiqadi, ammo direktor o'rinbosari uning ismini ham adashtiradi (King, 1974, 1-qism). Eshonqulning kekxa rassomi haqida butun ko'cha gapiradi, uni ovqat bilan ta'minlaydi, lekin uning hayoti va iqroriga hech kim qiziqmaydi (Eshonqul, 2024). Ikkala holat ham Honnet ta'riflagan ko'rinmaslikka mos keladi (Honneth, 2001). Qurbon idrok etiladi, biroq tan olinmaydi.

Ikkinchi o'xshashlik. Institutsional e'tibor kechikib, g'amxo'rlik emas, tekshiruv va muhokama shaklida keladi. Carrie romanida ilmiy maqolalar, kitoblar, gazeta xabarlar va rasmiy tergov bayonnomasi Kerrining hayotini batafsil o'rganadi, biroq bularning barchasi u shaharni vayron qilgandan keyin yuz beradi (King, 1974). "Qo'l" qissasida ham xuddi shunday holat mubolag'ali shaklda uchraydi. Tekshiruv Salomning uyini vayron qilgach, jurnalistlar, olimlar va siyosatchilar voqeani o'rganish, sharhlash va undan foydalanish uchun keladi (Eshonqul, 2017). Ikkala yozuvchida ham "ekspertlar nigohi" kechikib keladi, muhokama yaratadi va qurbonni yordamsiz qoldiradi.

Uchinchi o'xshashlik. Fantastik unsur ochib beruvchi vazifani bajaradi.

Kingda telekinez va maxluq, Eshonqulda egasiz qo'l va ag'darilgan surat jamoa odatiy holga aylantirib qo'ygan e'tiborsizlikni ko'rinadigan qiladi. Kerrining qudrati shaharning shafqatsizligini yaratmaydi, balki uni shaharning o'ziga qaytaradi. Eshonqulning qo'li esa uni o'rab turgan amaldorlarning ishtahasini aks ettiradi. U mahalla raisi bilan bir ilikka intiladi, mulla bilan bir laganga qo'l uzatadi (Eshonqul, 2017).

To'rtinchi o'xshashlik. Qarshi arxivni chetdagi shaxs yuritadi. It romanida shaharning zo'ravonlikka to'la tarixini Derrida qolib, kutubxonachi bo'lgan Mayk Xenlon interlyudiyalarda qayd etib boradi (King, 1986). Bu norasmiy tarix shahar unutishni afzal ko'radigan narsani saqlaydi. "Maymun yetaklagan odam"da cholning 1921 yildan boshlab xronologik tartibda terilgan suratlari shunga o'xshash qarshi arxiv vazifasini bajaradi. Kartinalarning asta-sekin qorayib borishi va ulardan inson qiyofasining yo'qolishi ochiq aytilmaydigan tarixni tasviriy shaklda qayd etadi (Eshonqul, 2024). Ikkala asarda ham qarshi arxivni jamoaning rasmiy hayotidan chetda yashovchi shaxs yuritadi.

Beshinchi o'xshashlik. E'tiborsiz qolgan zarar yakka holatdan kengroq ko'lamda qaytadi. Carrie romani boshqa joydagi kichik bolada xuddi shunday qobiliyat alomatlari paydo bo'lgani haqidagi maktub bilan tugaydi (King, 1974, 3-qism). *It* romanida maxluq har yigirma yetti yilda qaytadi. "Qo'l" qissasining xotimasida esa egasiz qo'l qishloqdagi har bir uyda paydo bo'ladi (Eshonqul, 2017). Ikkala yozuvchida ham jamoaning unutuvchanligi e'tiborsizlik takrorlanishining sharti sifatida ko'rsatiladi.

Farqli jihatlar

Quyidagi jadvalda ikki yozuvchi o'rtasidagi asosiy farqlar umumlashtirilgan.

1-jadval. Stiven King va Nazar Eshonqul asarlarida ijtimoiy e'tiborsizlik ifodasidagi farqlar

Mezon	Stiven King (<i>Carrie, It</i>)	Nazar Eshonqul ("Maymun yetaklagan odam", "Qo'l")
E'tiborsizlik shakli	Ko'rmay qo'yish, unutish; jamoa jismonan bor, axloqan yo'q	Mish-mish, rasmiy g'amxo'rlik, tekshiruv, tomosha; jamoa doimo hozir, lekin tan olmaydi
Qurbon obrazi	Bolalar va o'smirlar; begunoh	Kattalar (keksa rassom, mehnatkash ota); tartibga aloqador, begunoh emas
Muassasalar	Asosan passiv yoki rasmiy; fojiadan keyin tergov qiladi	Faol aralashadi; qurbonni iste'mol qiladi, qayta ta'riflaydi, vayron qiladi
Fantastik unurning qaytishi	Zo'ravon ochilish; qasos shaklida	Sokin, bema'ni yoki ramziy; iste'mol va yuqumli tarqalish shaklida
Yechim	Chetga surilganlarning mo'rt birligi ("Omadsizlar klubi")	Chekinish va sukut; muqobil jamoa yo'q

Birinchi farq. E'tiborsizlik shakli. Ikki yozuvchi o'rtasidagi eng tub farq jamoaning o'z a'zosini qanday e'tiborsiz qoldirishida namoyon bo'ladi. Kingda e'tiborsizlik ko'rmay qo'yish shaklida kechadi. Derri kattalari bolalari boshiga tushayotgan narsani ko'rmaydi. Bu ba'zan so'zma-so'z ma'noda ham shunday: Beverli Marshning otasi yonidagi lavabodan otilib chiqayotgan qonni

ko'rmaydi (King, 1986, 2-qism). P. Krofts Derri aholisini aralashmaslik orqali yovuzlikka sherik bo'lgan kuzatuvchilar deb ataydi (Crofts, 2022). Kingning jamoalari yo'qlik orqali e'tiborsizlik qiladi: ular jismonan bor, lekin axloqan boshqa joyda.

Eshonqulda esa jamoa ko'zini olib qochmaydi, aksincha, doimo qarab turadi. Keksa rassom haqida tinimsiz mish-mish tarqaladi. Ko'cha uni muntazam boqadi, lekin uy bekasi buni jamoadan ajralib qolmaslik uchun qiladi va cholni yomon ko'rishda davom etadi (Eshonqul, 2024). Salomning oldiga navbatma-navbat mahalla raisi, mulla, muallim, mahalla noziri, qurollangan qidiruv guruhi, jurnalistlar, olimlar va siyosatchilar keladi (Eshonqul, 2017). Ularning hech biri uni e'tiborsiz qoldirmaydi, har biri o'z manfaati va odatiga ko'ra munosabat bildiradi, lekin hech biri oilaning xonavayron bo'layotganini tan olmaydi. Bu holatni "hozir bo'la turib e'tiborsizlik" deb atash mumkin.

Ikkinchi farq. Qurbon obrazi. Kingda e'tiborsiz qolgan shaxs yosh bo'ladi. Kerri tahqirlangan o'smir, "Omadsizlar klubi" a'zolari esa kambag'allik, semizlik, duduqlanish, zo'ravon ota, haddan tashqari g'amxo'r ona yoki irqchilik sababli chetga surilgan bolalardir (King, 1974, 1986). Ular o'zlarini himoya qilmagan ijtimoiy tartib uchun hali mas'ul emas. Eshonqulda qurbon kattalardir. Keksa rassom sho'ro tartibiga yosh komsomol sifatida xizmat qilgan, keyin mas'ul lavozimlarda ishlagan (Eshonqul, 2024). Salom esa qishloq hayotidagi mayda kelishuvlarda qatnashgan, jumladan, keyinroq uni qo'llab-quvvatlamagan raisga qarindoshlarining ovozi to'plab bergan (Eshonqul, 2017). Ular tartibning ichida va unga aloqador.

Uchinchi farq. Muassasalarning faolligi. Kingning muassasalari fojiagacha asosan passiv. Ular harakat qilmaydi, harakat qilganda esa, masalan, maktab Kerrini tahqirlaganlarni jazolaganda, aralashuv rasmiy tusda bo'ladi va bilmagan holda xavfni kuchaytiradi (King, 1974, 1-qism). Eshonqulning

muassasalari esa faol va tajovuzkor. Nozir Salomdan xorijiy radiolar haqida so'roq qiladi, rais o'zi yozdirgan arizadan tonadi, qurollangan guruh uy qulab tushguncha hovlini kovlaydi va oxirida uy egalarini shifokorga ko'rsatish kerak degan xulosaga keladi (Eshonqul, 2017). Kingda muassasalar qurbonga yetib bormaydi. Eshonqulda ular yetib boradi va unga zarar yetkazadi.

To'rtinchi farq. Fantastik unurning qaytish tarzi. Kingda qaytish zo'ravon tus oladi. Kerrining telekinezi yillar davomidagi tahqirni bir kechalik vayronagarchilikka aylantiradi, maxluq esa vaqti-vaqti bilan qotillik va halokat bilan otilib chiqadi. Eshonqulda qaytish sokin va asta-sekin kechadi. Qo'l o'ldirmaydi va vayron qilmaydi, u faqat yeydi va oila mehnatini luqma-luqma yutadi (Eshonqul, 2017). "Maymun yetaklagan odam"dagi fantastik unsur esa yana ham vazmin bo'lib, cholning so'nggi suratidagi yagona ramziy ag'darilishdan iborat (Eshonqul, 2024). Kingning fantastikasi jamoani qurbonlar va jazolanganlarga ajratadi. Eshonqulning fantastikasi esa qurbon holatini hammaga yoyadi.

Beshinchi farq. Yechim shakli. Kingning ijodi mo'rt bo'lsa-da, muqobil yo'lni tasavvur qiladi. *It* romanida "Omadsizlar klubi" bir-birini tan olgan va shahar chidab kelgan yovuzlikka qarshi birgalikda harakat qilgan chetga surilganlarning muqobil jamoasini tashkil etadi. Eshonqulning asarlarida bunday muqobil yo'q. "Maymun yetaklagan odam"da cholni tushunishni istagan hikoyachi oxir-oqibat undan uzoqlashadi va uning uyidan voz kechadi (Eshonqul, 2024). "Qo'l"da Salom darvozasini yopib, taqdiriga tan beradi, jamoa esa allaqachon muvaffaqiyatsizlikka uchragan hokimiyatni sukut ichida kutadi (Eshonqul, 2017).

Xulosa

Tadqiqot Stiven Kingning ikki romani va Nazar Eshonqulning ikki asarida ijtimoiy e'tiborsizlik ifodasini qiyosiy tahlil qildi. Qiyos besh o'xshash jihatni aniqladi. Ikkala yozuvchida ham qurbon idrok etiladi, lekin tan

olinmaydi. Muassasalar iztirobga g'amxo'rlik emas, tekshiruv va muhokama orqali e'tibor qaratadi. Fantastik unsur odatiy holga aylangan e'tiborsizlikni ko'rinadigan qiladi. Chetdagi shaxs jamoa unutadigan narsaning qarshi arxivini yuritadi. E'tiborsiz qolgan zarar yakka holatdan kengroq ko'lamda qaytadi.

Shuningdek, besh tizimli farq aniqlandi. Kingning jamoalari yo'qlik orqali, Eshonqulniki esa hozir bo'la turib e'tiborsizlik qiladi. Kingning qurbonlari begunoh bolalar va o'smirlar, Eshonqulniki esa tartibga aloqador kattalar. Kingning muassasalari qurbonga yetib bormaydi, Eshonqulniki esa yetib borib, unga zarar yetkazadi. Kingning fantastikasi zararni qasos sifatida, Eshonqulniki esa iste'mol va yuqumli tarqalish sifatida qaytaradi. King mo'rt muqobil jamoani tasavvur qiladi, Eshonqul esa bunday jamoani ko'rsatmaydi.

Bu farqlar individualizm va jamoaviylik o'rtasidagi odatiy qarama-qarshilikni murakkablashtiradi. Tahlil qilingan asarlarda amerikalik yozuvchi jamoaviy yechimni tasavvur qiladi, o'zbek yozuvchisi esa hozir bo'lsa-da, endi shifo bermaydigan jamoani tasvirlaydi. Tadqiqotning asosiy ilmiy yangiligi shundaki, "ko'ra turib tan olmaslik" deb tushunilgan ijtimoiy e'tiborsizlik G'arb va Markaziy Osiyo adabiyotlarini qiyosiy o'rganish uchun samarali tahliliy tushuncha ekani ko'rsatildi. Kelgusida qiyosni ikki yozuvchining boshqa asarlariga, xususan, Kingning "shahar romanlari" va Eshonqulning romanlariga kengaytirish hamda bu yondashuvni postsovet makonining boshqa adabiyotlariga tatbiq etish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Allworth, E. A. (1990). *The modern Uzbeks: From the fourteenth century to the present. A cultural history*. Hoover Institution Press.
2. Bauman, Z., & Donskis, L. (2013). *Moral blindness: The loss of sensitivity in liquid modernity*. Polity Press.

3. Ochilov, U. (2026). Transcultural magical realism: a comparative analysis of Stephen King's American supernatural fiction and Nazar Eshonqul's Central Asian narratives. *Cogent Arts & Humanities*, 13(1), 2628406.
4. Tolibova, N. N., & Pulatova, S. K. (2021). The Concept of Translation and Pragmatics. *Uzbekistan: Scientific reports, Bukhara State University*.
5. Haydarovna, P. S., & Nosirovna, T. N. Innovative Methods OF Teaching English. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(4), 776-779.

